

ИННОВАЦИОН ИҚТИСОДИЁТГА ТРАНСФОРМАЦИЯЛАШУВНИНГ ЗАРУРЛИГИ

Жавоҳир Жасурбек ўғли

Тошкент давлат транспорт университети талабаси

Фан-техника тараққиёти ва унинг ютуқларини ишлаб чиқаришга жорий этишнинг самарали тизими яратилмаган давлатларда иқтисодиётнинг бир томонлама ривожланганлиги, яъни асосан хом ашё ишлаб чиқаришга ихтисослашиши, ўсиш суръатлари эса асосан экстенсив омиллар, яъни қўшимча харажатлар эвазига таъминланиши кўзга ташланади.

Бундай иқтисодий маконларда юқори технологияли ишлаб чиқаришнинг йўқлиги ёки иқтисодий жиҳатдан қоқоқ ривожланганлиги, оқилона иқтисодий сиёсатнинг юритилмаслиги, рақобат механизмининг номукамаллиги ва пировардида бозор муносабатларининг ривожланмаганлиги, аҳолиси турмуш даражасининг пасайишида намоён бўлади. Пировардида аҳоли қашшоқлиги, ишсизликнинг юқори даражаси, иқтисодиётдаги номутаносибликлар, ялпи талаб билан ялпи таклиф ўртасидаги кескин бузилишлар иқтисодиётнинг доимий ҳамроҳи ҳисобланади. Бундай иқтисодий ҳудудларни, миллий хўжаликларни иқтисодий қоқоқликдан чиқаришнинг ягона йўли иқтисодий ўсишни инновацион усуллар билан таъминлашдир.

Албатта, инновацион иқтисодиётни шакллантириш бир зумда амалга ошириладиган жараён эмас. Бунинг учун тегишли шарт-шароитлар, инновацион тизимнинг кенг қамровли асослари яратилиши лозим. Энг асосийси самарали инвестиция сиёсатининг ишлаб чиқилиши ва амалга оширилиши зарур бўлади.

Маълумки, инновацион иқтисодиётнинг тавсифий белгилари, намоён бўлиш шакллари қуйидагилар ҳисобланади:

1. Қонун устуворлигида фуқаролар ва бизнес тизими хавфсизлигининг юксак даражада таъминланганлиги.
2. Инсон капиталининг юксак сифати, даражаси ва унга йўналтирилган инвестициялар сарфининг юқорилиги.
3. Жамиятнинг ижтимоий барқарорлиги ва соғлом турмуш тарзи.
4. Жамиятда фаол бўлган малакали мутахассис кадрлар тоифасининг шаклланганлиги, инсон салоҳияти ва иқтисодий эркинлик индексининг юксаклиги.
5. Фундаментал ва амалий тадқиқот фанларининг юқори даражада ривожланганлиги.
6. Мамлакатда технологик ривожланишни таъминлайдиган кучли, интеллектуал-илмий марказлар – технопаркларнинг ташкил этилганлиги;

7. Давлат томонидан венчур бизнеси, инновацион ривожланишни қўллаб-қувватловчи самарали тизимнинг мавжудлиги.

8. Мамлакатда жозибали инвестиция, тадбиркорлик муҳитининг яратилганлиги барқарорлиги ва юқори инвестицион рейтингга эгаллиги.

9. Миллий иқтисодиёт, шу жумладан юқори даражада диверсификация қилинган етакчи тармоқлар электроника, электротехника, биокимё, нефт-газ каби саноат тармоқларининг юксак ривожланганлик даражаси.

10. Мамлакатни ривожлантириш, давлат томонидан иқтисодиётни тартибга солишни самарали механизмнинг шакллантирилганлиги, дунё технология бозорида миллий рақобатбардош маҳсулотнинг мавжудлиги.

11. Мамлакат ҳудудида давлатнинг технологик ва илмий ривожланишини таъминловчи трансмиллий корпорациялар(ТМК)нинг мавжудлиги.

12. Инфляциянинг меъёрий кўрсаткичлардан паст (одатда 3 фоиздан кам) даражада бўлган индикаторлар ҳар бир давлатнинг қай даражада инновацион ривожланганлигини кўрсатади.

Юқорида келтирилган омиллар, шарт-шароитлар мавжудлиги инновацион иқтисодиётни шакллантириш, ривожлантириш ва ишлаб чиқарилган маҳсулотни рақобатбардошлик даражасига етказишга хизмат қиладиган меъёрий кўрсаткичлар ҳисобланади.

Келтирилган меъёрий кўрсаткичлар асосида Ўзбекистон иқтисодиётини таҳлил қиладиган бўлсак уларнинг асосий қисми мавжуд. Лекин, шу билан бир қаторда мамлакатимиз саноатининг етакчи тармоқларини ривожлантириш даражаси, халқаро бозорда миллий рақобатбардош тайёр маҳсулотларнинг йўқлиги, инновацияларни вужудга келтиришга ижобий таъсир қиладиган самарали тизимнинг ишлаб чиқилмаганлиги каби муаммолар ҳам мавжуд.

Давлатнинг инвестиция сиёсати – иқтисодиётни таркибий ўзгартириш, техник технологик янгилаш ва барқарор иқтисодий ўсишни таъминлашнинг асосий омилларидан бири ҳисобланади. Маълумки, ишлаб чиқаришни ташкил этишнинг асосий унсурларидан бири капитал ҳисобланади ва унинг истеъмол ва жамғаришга сарфланадиган қисмлари ўртасидаги нисбат муайян тарзда оқилона бўлиши талаб этилади. Бундан ташқари инвестициялар манбаи ва ҳажми улардан самарали фойдаланиш иқтисодиётда асосий фондларни янгилаб бориш, тармоқ ва соҳаларни модернизация қилиш, ўсиш суръатларини юксалтиришда катта аҳамият касб этади. Бу жараёнда асосий капиталга киритилган инвестициялар ҳажми муҳим рол ўйнайди (1-жадвал).

1-жадвал

Ўзбекистон иқтисодиётининг 2000-2010 йиллардаги макроиқтисодий кўрсаткичлари¹

Кўрсаткичлар		Йиллар					
		2010	2015	2016	2018	2019	2020
ЯИМ	млрд.	78 936,6	221 350,9	255 421,9	424 728,7	529 391,4	602 193,0
	АҚШ млрд. долл.да	48,1	78,8	79,0	50,9	55,7	57,5
Асосий капиталга киритилган инвестициялар млрд.сўм		16463,7	44810,4	51232,0	124231,3	195927,3	210195,1
ЯИМ.да асосий капиталнинг улуши (% да)		20,8	20,2	20,1	29,2	37,0	34,9
Ташқи савдо айланмаси, жами (млн.АҚШ долл.да)		22 199,2	24 924,2	24 232,2	33 430,0	41 751,0	36 256,1
ЯИМ.да ташқи савдо айланмасининг улуши (% да)		46,1	31,6	30,7	65,7	74,9	63,1
шу жумладан:							
Экспорт		13 023,4	12 507,6	12 094,6	13 990,7	17 458,7	15 102,3
Импорт		9 175,8	12 416,6	12 137,6	19 439,3	24 292,3	21 153,8
Сальдо (+,-) (млн.АҚШ доллари)		+3847.6	+91	-43	-5448.6	-6833.6	-6051.5
ЯИМда экспортнинг улуши (%да)		27,1	15,9	15,3	27,5	31,3	26,3

Жадвал маълумотларидан кўринадики, мамлакатимиз иқтисодиётидаги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлар ижобий тенденцияларга эга. Миллий иқтисодиётнинг ишлаб чиқариш салоҳиятини юксалтиришга бевосита инвестициялар бўлиб, ЯИМда асосий капиталнинг улуши 2010 йилда 20,8 фоиздан 2020 йилда 34,9 фоизга ошган. ЯИМда мамлакат ташқи савдо айланмасининг улуши эса мос даврларда 20,8 фоиздан 34,9 фоизга ортган, экспортнинг улуши 2010 йилда 27,1 фоиздан 2020 йилда эса 26,3 фоиз пасайиш тенденциясига эга. Пандемиянинг иқтисодиётга таъсири ҳам сезиларли даражада бўлди. Лекин, мазкур келтирилган ижобий натижалар билан бир қаторда айрим изоҳ талаб зиддиятли ҳолатлар ҳам кўзга ташланади. Масалан, ЯИМнинг ўртача ўсиш суръатининг юқорилиги, асосий капиталга киритилаётган инвестицияларнинг йилдан-йилга ҳажмининг ошиб бориши, айниқса ташқи савдо таркибидаги экспорт соҳасидаги айрим муаммолар мавжудлиги ва уларни зудлик билан ҳал қилиш зарурлиги билан изоҳланади.

¹ Stat.uz сайти маълумотлари асосида тайёрланган

Ислоҳотларнинг ҳозирги босқичида миллий иқтисодиётнинг энг долзарб, ўз ечимини кутаётган муаммолари –бу иқтисодий самарадорлик, ишлаб чиқаришнинг бир томонлама, яъни кўпроқ хом ашё ишлаб чиқаришга ихтисослашиб қолганлиги, экспорт таркибида юқори технологиялар асосида ишлаб чиқарилган тайёр маҳсулотларнинг камлиги ҳамда инновацион фаолликнинг ғоят сустлигидир.

Ўзбекистонда инновацион ривожланишга ўтишнинг қонунчилик, ташкилий, моддий-иқтисодий асослари яратилган. Лекин, инновацион иқтисодиётга ўтишнинг юқорида келтирилган деярли барча омиллари бўлишига қарамадан Ўзбекистонда бу соҳада айрим қуйидаги муаммолар сақланиб қолмоқда:

– инновацион иқтисодиётга ўтишда талаб этиладиган инфратузилманинг ҳудудлар кесимида номутаносиб, нотекис ривожланганлиги. Энг самарали ва истиқболли инновацион ишлаб чиқаришнинг марказий шаҳарларда тўпланиб қолганлиги, мамлакатнинг бошқа ҳудудлари асосан хом ашё ишлаб чиқарувчи ва етказиб берувчиларга айланиб қолганлиги;

– республикада фан-техника тараққиёти соҳасида эришилган, ишлаб чиқарилган илмий натижалар, янгиликлар, ихтиролар, техника ва технологияларни иқтисодий амалиётга татбиқ этишнинг самарали механизмини ҳанузгача яратилмаган;

– миллий иқтисодиётга жалб этилаётган инвестициялар, шу жумладан тўғридан-тўғри киритилаётган чет эл инвестицияларининг моддий ишлаб чиқариш секторига нисбатан аҳамият жиҳатидан иккинчи даражали соҳаларга кўпроқ йўналтирилиши. Инновацион лойиҳаларни молиялаштиришга кам маблағнинг ажратилиши, моддий, илмий-техникавий базанинг заифлиги ва ишлаб чиқариш қувватларининг етишмаслиги;

– ходимлар томонидан ишлаб чиқариш жараёнида бўлаётган янгиликлар ва ўзгаришларга қаршилик кўрсатиш ҳолатининг мавжудлиги. Чунки, инновацион янгиликлар ходимлар ўртасида ишсизликни, янги касбий малакага эга бўлишни, ишни янгича шароитда бошлашни, шаклланган одатларни бузишга ва янгиликни ўзлаштира олмаслик кўрқуви каби ҳолатлар бўлиши мумкин.

Ўзбекистонда ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётини барпо этиш, ҳуқуқий демократик давлат, фуқаролик жамиятини қарор топтиришнинг муҳим тамойилларидан бири давлатнинг бош ислоҳотчилик роли ва ундан самарали фойдаланишдир. Ҳақиқат ҳам Осиё қитъасида яшовчи халқларнинг менталитети, урф-одатлари, ишлаб чиқариш усулларида давлатга ҳамиша алоҳида вазифа юклатилган ва тарихан бу ўзини оқлаган. Хусусан, Ўзбекистонда ҳам амалга оширилаётган ислоҳотлар жараёни, республиканинг географик жойлашуви,

демографик омиллар, аҳоли таркибида ёш болалар ҳиссасининг бошқа давлатларга нисбатан кўплиги ва аҳоли ўсиш суръатларининг юқорилиги давлатнинг ролини, айниқса иқтисодий самарали макроиқтисодий сиёсат юритиш орқали тартибга солиш масалаларида янада долзарб қилиб қўяди. Бизнингча табиатда заҳиралари камайиб тугаб бораётган энергия манбаларини энергиянинг альтернатив манбаларига ўтказиш, иқтисодийда фақат хом ашё, бирламчи ишлов берилган маҳсулотлар ёки ярим фабрикат ишлаб чиқариш моделидан юқори технологиялар асосида тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқаришга ихтисослашган инновацион моделга ўтказиш бугунги куннинг энг долзарб масалалари ҳисобланади.

Мамлакат миқёсида макроиқтисодий мутаносиблик ва мувозанатликка эришиш, барқарор ўсиш суръатларининг таъминланиши, ташқи савдо фаолиятининг жадал суръатлари билан ривожланиши, хусусан экспорт салоҳиятимизнинг кескин ошганлиги шулар жумласидандир. Лекин, қўлга киритилган ютуқлар билан бир қаторда айрим ва ўз ечимини кутаётган жиддий муаммолар ҳам сақланиб қолмоқда. Мазкур муаммоларни умумлаштириб тавсифлайдиган бўлсак –бу Ўзбекистон иқтисодиётида кўпроқ экстенсив ўсиш устивор бўлган анъанавий ишлаб чиқариш, мавжуд техник технологик укладдан иқтисодий ўсишни интенсив омиллар ҳисобига таъминлайдиган, замонавий, модернизациялашган техник-технологик укладини қарор топтириш негизида инновацион ишлаб чиқаришга ўтишдир. Инновацион ишлаб чиқариш модели – бу миллий иқтисодийнинг барча салоҳиятидан самарали фойдаланиш, ЯИМ таркибида тайёр маҳсулотлар ҳиссасини ошириш, иқтисодий, мамлакат рақобатбардошлиги таъминлашдир. Инновацион ишлаб чиқариш аҳоли турмуш даражасини кескин юксалтиришнинг асосий йўли ва техник-технологик асоси ҳисобланади.

Юқорида келтирилган фикрлардан келиб чиқиб айтмоқчимизки, республикада юритилаётган макроиқтисодий сиёсатнинг айрим жиҳатларини замон руҳига мослаштириш, яъни янада такомиллаштиришни зарур деб, ҳисоблаймиз. Иқтисодий амалиётдан маълумки макроиқтисодий сиёсатнинг инвестициялар, солиқлар ва солиққа тортиш, бож-тариф, молия-кредит, йўналишларини янада такомиллаштириш ҳамда уларнинг таъсирчанлигини ошириш барқарор иқтисодий ўсишни инновацион йўллар билан таъминлашга тегишли ҳуқуқий, ташкилий-иқтисодий асос яратади деб ўйлаймиз.

АДАБИЁТЛАР РУЙХАТИ:

REFERENCES:

1. Shakirova, F. B. (2022). INNOVATIVE DEVELOPMENT MODELS AND THEIR RELATIONSHIP WITH ECONOMIC GROWTH. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(10), 662-665.
2. Shakirova, F. B. (2022). ТЕМИР ЙЎЛ ТРАНСПОРТИ СОҶАСИДАГИ ДАВЛАТ-ХУСУСИЙ ШЕРИКЧИЛИК МУНОСАБАТЛАРИ. *Journal of new century innovations*, 16(3), 82-85.
3. Shakirova, F. B., & Sattorova, S. B. (2022). “О ‘ZBEKISTON TEMIR YO ‘LLARI” AJ FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHDA XALQARO HAMKORLIK FAOLIYATI. *Eurasian Journal of Academic Research*, 2(9), 4-9.
4. Mardiyevna, S. G., & Anvarovna, E. D. (2022). MECHANISMS FOR IMPROVING THE EFFICIENCY OF FAMILY BUSINESSES IN THE DIGITAL ECONOMY. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(11), 206-211.
5. Mardiyevna, S. G. (2022). WAYS TO DEVELOP ENTREPRENEURSHIP IN OUR COUNTRY. *BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI*, 902-905.
6. Shadieva, G. M., & Akbarovna, K. S. (2023). PROVIDING EMPLOYMENT BY IMPROVING THE EFFICIENCY OF FAMILY BUSINESSES. *Journal of new century innovations*, 20(3), 25-31.
7. Shadieva, G. M., & o‘g‘li Isoqulov, Z. S. (2022). WAYS TO REDUCE POVERTY. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(12), 957-962.
8. Шакирова, Ф. Б. (2022). ИННОВАЦИОН РИВОЖЛАНИШНИ ТАЪМИНЛАШДА ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАР ТАЖРИБАСИ. *Journal of new century innovations*, 17(1), 106-113.
9. Шакирова, Ф. Б. (2015). Социально-экономическое развитие государств Евразии и других зарубежных стран. *Проблемы современной экономики*, (3), 299.